פרק ז משנה ז

א. הזכות בעוללות קודם הבציר

הר"ש הביא מהירושלמי דאף לר"א אין לעניים קודם הבציר, וכ"ה **ברע"ב**, והק' **התוי"ט** בשלמא לר"ע ילפי' לי' מדכתיב כי תבצור אבל לר"א מנלן, עי"ש.

הר"ש והרע"ב הביאו מהירושלמי דלר"א אין זכות לבעה"ב לקחת העוללות לעצמו קודם הבציר, ולכאו' כ"ה נמי לר"ע, והק' **המשנה ראשונה** מהיכן ילפי' לי' לר"ע.

ועי' **בחזון יחזקא-ל** (פ"ג הי"ט) **דבי' דפליגי ר"א ור"ע** בגדר הדין שאין לעניים קודם הקציר, האם הוא משום שאין להם זכות ממון, או דאע"פ שבדיני הממונות העוללות הם של העניים משנודעו העוללות, מ"מ יש לעניים איסור לקחת, ובי' דבזה פליגי ר"א ור"ע, דר"א סבר דאין זכות ממון לעניים קודם הבציר, ולהכי לא בעינן קרא שהעניים לא יכולים לקחת קודם הבציר דעדיין אין להם בעוללות זכות כלל, אלא דמ"מ בעינן קרא דאסור לבעה"ב לקחתם קודם הבציר, משא"כ לר"ע דס"ל שיש כבר זכות ממון לעניים גם קודם הבציר, ולכן לא בעינן קרא שאין הבעה"ב יכול לקחת את העולות לעצמו קודם הבציר, אבל בעינן קרא שאין העניים יכולים ליקח את העוללות קודם הבציר אף שיש להם בזה זכות ממון.

וע"ע **בתוס' רי"ד** מו"ק ד: מה שביאר בפלוגתת ר"א ור"ע.

ב. הק' **התוי"ט** (להלן מ"ח) דלר"ע נראה שאין זכות לעניים קודם הבציר, וק' דלהלן מ"ח מבואר דמשנודעו העוללות הם של העניים, וכה"ק **הקרי"ס**, ועי' להלן משנה ח מה שצוין בזה.

ב. בדברי ר"ע מתי זוכים העניים בכרם שכולו עוללות

בלחם שמים הק' כיון דס"ל לר"ע שאין לעניים קודם הבציר א"כ איך כרם שכולו עוללות שייך לעניים, הלא הבעה"ב אינו קוצר כרם זה כלל. וכ' לבאר דאזלינן אחר שעה הראוי' לקצור. ואפשר לבאר עוד, דלר"ע אין הפי' שקצירת בעה"ב היא המחייבת, אלא מה שהוא נמנע מלקצור זה המחייב של העוללות, ולכן גם בכרם שכולו עוללות שייך עיקר החיוב.

ג. שיעור בציר לחייב בעוללות

כ' **הר"ש והרע"ב מהירושלמי** דהחיוב עוללות לר"א הוא רק אם יש בכרם שיעור ג' אשכולות שעושים רביע. ובתוס' **הגרעק"א** הביא **מהרמב"ם** דאף לר"ע שאין לעניים בעוללות קודם הבציר, היינו קודם שיבצור שיעור ג' אשכולות העושים רביע.

ועי' **בתורת זרעים** די"ל שהר"ש ס"ל שהשיעור המבואר בירושלמי אינו שיעור בקצירה אלא שיעור בכרם, דפחות מכאן לא נחשב כרם, עי"ש עוד בגדרי קציר המחייב בעוללות.

פרק ז משנה ח

א. זכות העניים בעוללות משונדעו קודם הקציר

מבואר במשנה שיש זכות לעניים בעוללות אף קודם שנודעו, [וכן מבואר לעיל מ"ה בדברי ר"מ שאינו רשאי להדל], והק' **התוי"ט** דקי"ל כר"ע שאין לעניים בעוללות קודם הבציר, וכ' דאף שאין לעניים זכות קודם הבציר מ"מ גם לבעה"ב אין זכות ולכן אינו יכול להקדיש. ובעיקר קו' התוי"ט עמד בזה **בקרית ספר** (פ"ד) וכתב אבל משנודעו לא חל ההקדש דאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, דאע"ג דאין לעניים עד שעת הקצירה אפ"ה אין לבעל הכרם זכות בהם, דבעינן דליהוי ברשותו כביתו, משמע דס"ל דהוי שלו של בעל הכרם ואינו ברשותו, וצ"ב.

וי"ל ע"פ מש"כ בחי' **מרן רי"ז הלוי** (הל' תמורה) ויסוד הדברים הוא שזכות הממון של העניים בעוללות חל רק משעת הבציר, אבל שם עוללות חל משנודעו העוללות, וזה כבר סיבה שהבעה"ב לא יוכל להחיל חלויות להפקיע את דיני העוללות [ע"ש שהוכיח כן מדברי הרמב"ם לענין לקט].

ב. דין העוללות קודם הבאת שליש

הק' **המנחת חינוך** (מצוה רכא) דהלא שיעור נודעו העוללות הוא קודם הבאת שליש, דבשיעור בוסר כבר ניכרים העוללות, ובוסר הוא קודם הבאת שליש, (וציין שם כמה מקורות לזה), ואף שכל מתנו"ע תלויים בדין הבאת שליש, כמבואר **ברמב"ם** פ"ב ה"ז, ובפ"ה ה"ט, מ"מ בעוללות העניים זוכים קודם הבאת שליש.

ולפ"ז הק' **המנ"ח** דקדושת כרם רבעי היא רק מהבאת שליש, וא"כ בכרם רבעי אמאי אין חיוב עוללות הלא העניים זכו לפי שנעשה ממון גבוה, וכמו שהקדש לא מועיל להפקיע את זכות העניים ה"נ דינא דממון גבוה אינו יכול להפקיע את זכות העניים, וצ"ע.

ג. פדאן אחר שנודעו העוללות

כ' **המנחת חינוך** (מצוה רכא) שאם הקדיש את הכרם קודם שנודעו העוללות, ופדאן אחר שנודעו העוללות, הרי הם לעניים, ואף דבשעה שנודעו העוללות הי' ביד הקדש מ"מ 'עיקר החיוב הוא בשעת הבצירה'.

ד. הפקר אחר שנודעו העוללות

הק' **האחרונים דברמב"ם** (פ"ה הכ"ז) כ' המפקיר את כרמו והשכים בבקר וזכה בו לעצמו ובצרו חייב בפרט ובעוללות וכו' [ומקורו מהגמ' ב"ק צד., ע"ש] ומשמע ברמב"ם דבזכה בו אחר פטור מן העוללות, וק' איך מועיל בזה ההפקר אחר שנודעו העוללות. **ובחסדי דוד** (תוספתא פ"ג הט"ז) כ' להגיה בדברי הרמב"ם, ע"ש. **ובחזון יחזקא-ל** (הי"ט) כ' דאיירי שהפקיר וזכה קודם שנודעו העוללות. ועי' עוד **ביתרון האור** משכב"ז.

ה. מכירה לגוי אחר שנודעו העוללות

בתוספתא איתא ישראל שמכר כרמו לגוי לבצור פטור מן העוללות, והובא להלכה **בכס"מ** (פ"ד הכ"ה), והק' **במים חיים** [להפר"ח], **ובמנחת חינוך** (מצוה רכא), דמבואר במשנה דאף אם הקדיש כרמו העוללות לעניים דכבר זכו בי' עניים, וא"כ לכאו' ה"ה במכירה לעכו"ם כיון שזכו בי' עניים לא יועיל המכירה לגוי להפקיע את זכות העניים, וצ"ע.

ו. מעלין שכר להקדש

הק' **המשנה ראשונה** דלכאו' כיון שאינו יכול להקדיש את העוללות אחר שנודעו כיון שכבר זכו בהם עניים א"כ ה"ה כבר זכו גם בזכות היניקה, וכמו שהבעה"ב עצמו לא יכול לקצור את העוללות משנודעו אלא מחוייב להשאירם בכרם עד שיגדלו כל צרכם ויבואו העניים ויטלו אותם, ה"נ לענין הקדש, וכיון שכבר זכו העניים בזכות היניקה אמאי מעלין שכר להקדש. וכ' שזכות העניים ביניקה היא כשעבוד, והקדש מפקיע מידי שעבוד. [עיקר הדבר שזכות יניקה דינה כשעבוד ולא כשותפות או קנין פירות, מבואר כן **בחי' הגר"ח הלוי** הל' ביכורים פ"ב הי"ג]. ועי' **בתפארת ישראל** משכב"ז.

במנחת חינוך (מצוה רכא) דן אם הפקיר בעה"ב את השדה אחר שנועדו

העוללות וזכה בהם אחר, אם צריכים העניים להעלות שכר היניקה לזוכה. אמנם לכאו' לסברת **המשנ"ר** כל החיוב רק בהקדש כי הקדש מפקיע מידי שעבוד ולא בכל אדם [עי"ש בהערות של מ.י.].

ז. שיעור שכחה בכרם

במשנה מבואר שיש חילוק בדין שכחה בין עריס לרגליות, ובי' **הר"ש והרע"ב** שברגליות כל אחד חשוב לעצמו, וכל שמסתלק ממנו הוי שכחה, ומשמע מדבריהם שעיקר דין שכחה באילן הוא כל שאינו יכול לפשוט ידו וליטלה, וברגליות מפני חשיבותן כל שעבר מהם הוי שכחה. אמנם **בירושלמי** הובא בזה ב' דעות, וכל זה לדעת ר' השועיא, אבל לדעת ר' יוחנן עיקר דין שכחה באילן הוא משיעבור הימנה, ולפ"ז הטעם שבעריס הוא כל שיכול לפשוט ידו פי' הירושלמי משום דשאני עריס שהוא גבוה דרכו לבחון אותו גם אחר שעבר ממנו ועדיין לא הסיח דעתו ממנו ולא הוי שכחה. ו**במשנה ראשונה** ביאר דבעריס כיון שהם מחוברים הכל נחשב כגפן אחת ולא הוי שכחה אלא עד שכבר לא יוכל לפשוט ידו.

פרק ח משנה א

א. מה הם נמושות

בגמ' **תענית דף ו** נח' מה זה נמושות, ר' יוחנן אמר סבי דאזלי אתיגרא, ר"ל אמר לקוטי בתר לקוטי, ו**הרמב"ם** פסק כטעמי' דר"ל, וכ' **הכס"מ** דס"ל שאין נפק"מ לדינא אלא נח' רק בפירוש המילות. אמנם **בתוס' הגרע"א** כתב ע"פ ד' **רש"י** דביאר דטעמי' דסבי דאזלי אתיגרא הוא משום שעיניהם למטה והם שמים לב ליותר דברים, שלפ"ז נח' ר"י ור"ל גם לדינא האם צריך שיעור של סבי דאזלי איתגרא שזה יותר מאוחר.

ב. טעם ההיתר אחר שהלכו הנמושות

בגמ' ב"מ כא: מבואר שטעם ההיתר לכל אדם הוא משום יאוש עניים והוי כהפקר. אמנם **הרמב"ם** בפיהמ"ש, וכן בפ"א מהל' מתנו"ע ה"י, פי' דכיון שעניים לא יבואו לקחתו אין בזה חיוב מתנות כיון שעיקר ציווי התורה הוא לעוזבם לעניים ולא לעורבים ועטלפים, ועיקר דרשה זו מובאת בגמ' חולין קלד:. וצ"ע על דברי הרמב"ם מהגמ' ב"מ, דמבואר שההיתר משום יאוש עניים.

בשאלתות (סי' צח), **ובבה"ג** (הל' פאה סי' ג), הק' סתירת ד' הגמ' אם ההיתר משום יאוש או משום שלא אמרה תורה לעוזב לעורבים ועטלפים, ע"ש.

בדבר אברהם (ח"א סי' יג) **ובשיעורי הגר"ש רוזובסקי** (ב"מ כא:) **ביארו** שהגמ' בחולין מדברת לפני ההפרשה, וכיון שאין עניים שיבואו אינו חייב במתנו"ע, והגמ' בב"מ איירי אחר ההפרשה כיון שהיו עניים בשעת ההפרשה, זכו בהם עניים, ומשו"ה אף שכבר פסקו עניים מלבוא מ"מ זה לא סיבה להפקיע מהם את זכותם עד שיתייאשו.

ונפק"מ, **א.** דבגמ' בחולין אין פטור ממעשר על התבואה כיון שלא חל דין מתנו"ע, משא"כ באופן דבעינן לדין יאוש, **ב.** דבגמ' בחולין זה שייך רק לבעלים ולא לכל אדם [כמבואר בל' **הרמב"ם** הי"ג], משא"כ כשיש יאוש [כמש"כ **הרמב"ם** ה"י], דהוי לכל אדם. אמנם עדיין ק' בדעת הרמב"ם שהביא על מתני' דידן טעם הגמ' בחולין [ולא הביא ד' הגמ' ב"מ כלל].

בשערי יושר (ש"ה פי"ט) **בי'** דבהו"א באמת ס"ל לגמרא דהיתר כל אדם בלקט הוא מדין יאוש, אבל במסק' הגמ' דמבואר שם שעניים ממקום אחר מעיקרא מתייאשים א"כ שוב מה נשאר שייך בו ההיתר של לא לעורבים ועטלפים ולא בעינן לדין יאוש, ובשיעורי **הגר"ש רוזובסקי** (ב"מ כא:) הק' ע"ז לפי מה שבי' **בשער"י** (ש"ה פי"ב) שאם נותן אוכל לפני בהמתו ולא אכלה הבהמה אמאי לא יזכו בזה אחרים מחמת יאוש, וע"כ דכשמקפיד שלא יאבד הדבר סתם, אלא עושה בו שימושו הראוי לו לתועלתו לא הוי יאוש, וא"כ אמאי כשנותן לפני העניים נחשב יאוש, הלא ודאי מקפיד שלא יאבד סתם אלא רק שתתקיים בזה מצות התורה. ועי"ש עוד מה שהק' ע"ז.

בדבר אברהם (ח"א סי' יג); ובחי' **הגר"ש רוזובסקי שם**; ובחי' **הגר"נ פרצוביץ** שם, ביארו שמתנות עניים אסורים לכל אדם גם משום זכות הממון עניים וגם מצד איסור התורה שזה יעמוד לקיום מצות לקט ומתנ"ע, ולכן בעינן ב' טעמים להתירו לכל אדם, א, מצד זכות העניים בעינן יאוש והפקר של העניים, ב, מצד איסור התורה בעינן שיפקע מהלקט דין ממון עניים, וזה ע"י שאינו עומד אלא לעורבים ועטלפים.

ג. בדיני היאוש של העניים

בתוס' ה**גרעק"א** הק' איך מועיל יאוש העניים, הלא יש גם עניים קטנים, ויאוש של קטנים לא מועיל כמבואר בגמ' ב"מ כב:.

ועי' **ברש"ש** מה שתירץ. עוד י"ל ע"פ מש"כ **בקצות החושן** (סי' רמג ס"ק ד) דקטנים אינם זוכים במתנו"ע.

עוד הק' בתוס' **הגרעק"א** [וכן **בגליון הש"ס** (ב"מ כא:), **ובדרוש וחידוש** שם], אם הוי הפקר למה בעל השדה לא זוכה בזה לעצמו. [ועי' **במקדש דוד** (לקט ה) דהוי חצר משתמרת, ע"ש].

ועי' פי' **הרדב"ז** (פ"א הל' י, והל' יג), שהכל חוזר לבעל השדה והל' 'כל אדם' לאו דוקא, אמנם ריהטת ל' המשנה לא משמע כן, וצ"ע. ויל"ד דכיון שהבעלים הפקיר אינו זוכה בקנין חצר.

ברש"ש כ' דכיון דבעה"ב אינו זוכה דהוי כבאיסורא אתא לידי' [דה'י ברשותו עוד קודם יאוש העניים] אינו זוכה, ע"ש. אמנם **בחזו"א** (ב"ק יח, ד) כ' שזה לא נחשב באיסורא אתא לידי' דכשבא לידו זה עוד לא הי' אבידה, וכשנעשה אבידה כבר הוי לאחר יאוש והוי בהתירא.

בתוס' אנשי שם כתב דבעה"ב מעיקרא מתייאש מהצד שישאר אחר לקיטת העניים.

בשערי חיים (גיטין סי' מו או' ה) **תי' ע"פ דברי השיטמ"ק** (ב"מ כה:) **בשם תוס' חיצוניות** דקנין חצר מהני רק בכניסת החפץ לחצר, אבל אם הי' שם מעולם אינו קונה. [דקנין חצר אינו מחמת המציאות שהחפץ בחצירו אלא הכניסה לחצר זה המעשה קנין].

ד. מתנות עניים בזמן הזה

כ' **השו"ע** יור"ד סי' שלב דבמקום שאין עניי ישראל מצויים, א"צ להניחם, והטעם משום ולעניים אמר רחמנא ולא לעורבים עטלפים וגוים, וכתב שם הרמ"א שלכן לא נהגו להניח בזמן הזה. [ועי' **בש"ך** שם אם מהני טעם זה גם על ארץ ישראל, ועי"ש **בחת"ס**].

ועי' **בחזו"א** (מעשרות סי' ז ס"ק י, יא) שהיום עניים אל באים לקחת מהפרדסים, ובפרט בתבואה שאין לאדם פרטי מה לעשות עם חטים. אמנם לגבי פירות האילן כ' **הגרש"ז אויערבאך** זצ"ל (המעין מג, תשס"ג, ד; ישורון טו תשס"ה עמ' קכד) שקשה להקל בזה והוא טעם קלוש.

עוד יש סברא לחייב בזה"ז, כיון שאם לא הניח בקמה צריך להניח מהעומרים וזה עניים ירצו לקחת, אמנם דעת **התוס' והרשב"א** (ר"ה ד:) שאם בשעת קציר לא הי' עניים פטור לעולם, אמנם בגר"א **באמרי נועם** ר"ה שם, **ובתורת זרעים** סוף פאה, ובשו"ת **ר' עקיבא יוסף** (שלזינגר, יור"ד ח"ב סי' רלט), כ' **דחייב**.

ובתוספת מעש"ר או' כז הובא שהגר"א בקצירת שמורה הי' מניח מתנות עניים.